

Ομιλία Κωνσταντίνου Τσάκου-Επίτιμου Εφόρου Αρχαιοτήτων
Τρίτη 11 Δεκεμβρίου 2012
Παρουσίαση του βιβλίου ΣΑΜΟΣ ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

Η Σάμος ανήκει στην Ιωνία, αποτελώντας έναν από τους σημαντικότερους κρίκους της Ιωνικής δωδεκάπολης. Η περιοχή, ιδιαίτερα ευνοημένη από τη Φύση, με θαυμάσιο κλίμα, με εξαιρετική θέση στο Ανατολικό Αιγαίο, βρίσκεται πάνω στους κύριους εμπορικούς δρόμους και σε ιδιαίτερη σχέση με την ενδοχώρα της Ανατολής, από όπου καταφτάνουν τα πλούτη και οι ιδέες. Δεν είναι καθόλου τυχαίο, λοιπόν, ότι στον χώρο αυτό συνέβη αυτό που συνήθως αναφέρεται ως Ιωνικό θαύμα, η ανάπτυξη της Ιωνικής φιλοσοφίας, που περιλαμβάνει τη φυσική, την αστρονομία και τα μαθηματικά, με πρωταγωνιστή τον Θαλή τον Μιλήσιο και τους άλλους φυσικούς επιστήμονες και πιο γνωστό τον Πυθαγόρα, το ενδοξότερο τέκνο της Σάμου. Με την Ιωνική φιλοσοφία αρχίζει ουσιαστικά ο Δυτικοευρωπαϊκός πολιτισμός, η βάση του παγκόσμιου πολιτισμού.

Ο χρόνος δεν επιτρέπει να αναφερθούμε αναλυτικά στην ιστορία της Σάμου, την τεράστια οικονομική και πολιτισμική εξέλιξη του νησιού, τα πλούτη που συσσωρεύτηκαν από την ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου - τα πλούτη αυτά ακριβώς που έδωσαν τη δυνατότητα στους Σάμιους να πραγματοποιήσουν τα μεγάλα έργα, το Ευπαλίνειο Υδραγωγείο, τον τεράστιο μόλο του πολυκράτειου λιμένα, τον μεγάλο ναό της Ήρας, τον μέγιστον πάντων νηών των ημεών ιδμεν, όπως με θαυμασμό αναφέρει ο ιστορικός Ηρόδοτος. Όλα αυτά, τέλος πάντων, που έκαναν την πόλη της Σάμου πόλιν πασέων πρώτων ελληνίδων και βαρβάρων.

Αρκετά από αυτά τα ενδιαφέροντα στοιχεία θα τα βρει ο αναγνώστης στο βιβλίο που παρουσιάζεται.

Σήμερα, όμως, θα ήθελα μόνο να πω μερικά λόγια για τις χαρές και τις εκπλήξεις που προσφέρει μια ανασκαφή, όταν μπορεί να συνδυαστεί με τα αρχαία κείμενα και να φωτιστεί από αυτά ή να τα επιβεβαιώσει.

Θα μιλήσουμε, λοιπόν, για το πώς μπορεί μια ανασκαφή να ζωντανέψει από τυχαίες αναφορές στην αρχαία φιλολογία και πώς είναι δυνατόν κάποιες πτυχές του αρχαίου βίου να επαληθευτούν από τα ευρήματα των ανασκαφών. Θα δούμε ακόμη πώς μπορεί ένα ασήμαντο σε πρώτη ματιά επεισόδιο, μια τυχαία συνάντηση, να γίνει αιτία μιας φοβερής καταστροφής - στην περίπτωση μας να σημάνει την αρχή του τέλους της ακμής της Σάμου. Συμβαίνουν αυτά συχνά στην ιστορία.

Θα θυμάστε, βέβαια, αυτό που λένε οι οικονομολόγοι, πως το πέταγμα μιας πεταλούδας στο Πεκίνο αρκεί κάποτε για να φέρει αναστάτωση στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης...

Ας αρχίσουμε όμως αλλιώς...

Την Άνοιξη του 1979 ξεκινήσαμε μια μικρή δοκιμαστική ανασκαφική διερεύνηση σε ένα κτήμα στην περιοχή της λίμνης της Μικρής Γλυφάδας, έξω από τα δυτικά τείχη της αρχαίας πόλης. Λίγο αργότερα έφτασαν στο νησί τρεις τελειόφοιτες φοιτήτριες που είχε στείλει ο καθηγητής Βασίλης Λαμπρινουδάκης για να παρακολουθήσουν την ανασκαφή και να ενημερωθούν, αποκτώντας ανασκαφική πείρα, τρία ολόδροσα νεαρά κορίτσια. Ανάμεσά τους ήταν η σημερινή κυρία Βιγλάκη-Σοφιανού, το...έτερον ήμισυ των συγγραφέων αυτού του βιβλίου, με την οποία φτάσαμε τελικά σε μακροχρόνια συνεργασία, που κορυφώθηκε με τη δημιουργία του νέου αρχαιολογικού μουσείου Πυθαγορείου.

Καθώς οι ανασκαφικοί τομείς ήταν περισσότεροι, ανέθεσα κάποια στιγμή στην ίδια την επίβλεψη των τομών της ανασκαφής στο κτήμα της Γλυφάδας, που εξελίχτηκε σύντομα σε μια από τις σημαντικότερες ανασκαφές στην αρχαία πόλη. Γρήγορα άρχισαν να έρχονται στο φως, μέσα σε μεγάλους λάκκους, αποθέτες ιερών αντικειμένων, εξαιρετικά ευρήματα, αγγεία και ειδώλια και άλλα αντικείμενα, πολλά από τα οποία παρουσιάζονται στο βιβλίο για πρώτη φορά. Ανάμεσά τους μερικά όστρακα, σπασμένα κομμάτια αγγείων, που έσωζαν εγχάρακτες επιγραφές με το όνομα της Αρτέμιδος, μας έπεισαν ότι βρισκόμαστε σε ένα Ιερό της θεάς. Θα μιλήσουμε για αυτά λεπτομερέστερα πιο κάτω.

Για την ώρα ας πάμε λίγο πίσω στο χρόνο. Συγκεκριμένα... δύομισι χιλιάδες χρόνια πριν...

Ένα πρωινό του 522 π.Χ., ο Συλοσών, γιος του Αιάκη (που θα τον δείτε να καμαρώνει ακόμη στις σελίδες του βιβλίου) και αδελφός του τυράννου της Σάμου Πολυκράτη, με τον οποίο είχε διαφωνήσει για θέματα διοίκησης και είχε αναγκαστεί να εξοριστεί, ντυμένος με έναν ολοπόρφυρο υπέροχο μανδύα, ανέβαινε προς την αγορά της Μέμφιδος στην Αίγυπτο. Τυχαία συναντήθηκε με έναν Πέρση αξιωματούχο. Η Αίγυπτος εκείνα ακριβώς τα χρόνια είχε κατακτηθεί από τους Πέρσες και τον βασιλιά Καμβύση.

- Ωραίος ο μανδύας που φοράς, του είπε ο Πέρσης. Πόσα θέλεις να μου τον δώσεις;

- Εγώ τον μανδύα μου δεν τον πουλάω, ακόμη κι αν μου δώσεις όσο χρυσάφι έχεις, του απάντησε ο Συλοσών. Αλλά αφού σου αρέσει τόσο πολύ, σου τον χαρίζω...

Λίγο μετά το επεισόδιο, στον ίδιο χρόνο, γίνονται συγκλονιστικές αλλαγές στον κόσμο. Ο Καμβύσης, για διάφορους λόγους, αναγκάζεται να γυρίσει με τον στρατό του στην Περσία, δεν φτάνει, όμως, στα Σούσα ποτέ, λόγω

αιφνίδιου θανάτου. Οι στρατιωτικοί κινούνται γρήγορα και ανακηρύσσουν βασιλιά τον καλύτερο ανάμεσά τους, που δεν ήταν άλλος από τον Δαρείο, σωματοφύλακα του Καμβύση και άνθρωπο από καλή γενιά. Τον άνθρωπο στον οποίο ο Συλοσών είχε χαρίσει τον μανδύα του...

Στην ίδια τη Σάμο, διψασμένος για χρήμα ο Πολυκράτης πέφτει στην παγίδα του Πέρση σατράπη Οροίτη, ο οποίος του υπόσχεται αμέτρητα πλούτη και, παρά το σημαδιακό όνειρο της κόρης του που τον πιέζει να μην πάει, περνάει απέναντι στη Μικρά Ασία, όπου βρίσκει φριχτό θάνατο- τόσο φριχτό που ο Ηρόδοτος αρνείται να τον περιγράψει- είχαν αυτοέλεγχο ακόμη οι Έλληνες και δεν χρειάζονταν ραδιοτηλεοπτικά συμβούλια ή πώς αλλιώς τα λένε.

Την εξουσία στη Σάμο αναλαμβάνει ο Μαιάνδριος, γραμματικός του Πολυκράτη, που είχε όμως πρόσβαση στο κρατικό θησαυροφυλάκιο.

Μαθαίνει ο Συλοσών ότι ο νέος Μέγας Βασιλεύς της Περσίας, ο Δαρείος, είναι αυτός στον οποίο είχε χαρίσει τον μανδύα, ανεβαίνει στα Σούσα και στέκεται μπροστά στην πύλη του παλατιού φωνάζοντας ότι είναι ευεργέτης του βασιλιά. Τον φέρνουν μπροστά στον Δαρείο, όπου γίνεται η αναγνώριση.

-Εσύ που, τότε που ήμουν άσημος, μου χάρισες τόσο απλόχερα τέτοιο δώρο που, όσο ταπεινό κι αν ήταν, εγώ το λογαριάζω μεγάλο, τι θέλεις από μένα σε αντάλλαγμα.

- Τη Σάμο, που τώρα, μετά τον θάνατο του αδελφού μου, την εξουσιάζει ο Μαιάνδριος, ο δούλος μας, λέει ο Συλοσών.

Στέλνει ο Δαρείος τον Οτάνη, έναν από τους στενούς του συνεργάτες με στρατό και διατάζει να παραδοθεί η Σάμος στον Συλοσώνα χωρίς να ανοίξει μύτη.

Τα πράγματα όμως εξελίχτηκαν διαφορετικά. Ο Μαιάνδριος, τρομαγμένος, συμφωνεί να φύγει, με τους θησαυρούς του φυσικά, οπότε οι Πέρσες, σίγουροι ότι όλα τελείωσαν, στήνουν τους θρόνους τους έξω από την ακρόπολη και... αναπαύονται αμέριμνοι.

Ο Μαιάνδριος, όμως, είχε έναν αδελφό ανισόρροπο, που τον είχε ρίξει στα κάτεργα. Αυτός καταφέρνει να πάρει με το μέρος του τους μισθοφόρους του Πολυκράτη και τώρα του αδελφού του και να ριχτεί στους ανυποψίαστους Πέρσες, σκοτώνοντας μερικούς από τους πιο εκλεκτούς. Θυμώνει τότε ο Οτάνης, ξεχνάει την εντολή του Δαρείου και διατάζει τους στρατιώτες του να σκοτώσουν όποιον βρίσκουν μπροστά τους, αδιάφορο αν ήταν γέρος ή παιδί, ακόμα και αν ήταν ικέτες στα Ιερά. Ερήμωσε η Σάμος, τόσο, που, με τραγική ειρωνεία, έφτασαν οι επιζήσαντες να αυτοσαρκάζονται με τη γνωστή από τον Ηρόδοτο φράση: έκητι Συλοσώντος ευρυχωρή, χάρη στον Συλοσώνα ευρυχωρήσαμε...

Έτσι τελείωσε η περίοδος ακμής και δόξας της Σάμου. Όσο κι αν εποικίστηκε ξανά το νησί, όσο κι αν βρέθηκε συχνά αργότερα ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της ελληνικής ιστορίας, ποτέ δεν έφτασε ξανά στα επίπεδα των προηγούμενων αιώνων πριν από το 522 π.Χ. Και όλα αυτά εξαιτίας μιας τυχαίας συνάντησης και ενός μανδύα...

Μάλλον η πρόθεση άρκεσε για το κακό, που θα έλεγε και ο ποιητής...

Τόσο απρόσμενα μπορεί να είναι καμιά φορά τα αποτελέσματα μιας αυθόρμητης κίνησης...

Στην σπουδαία εκείνη ανασκαφή, λοιπόν, για να ξαναγυρίσουμε στην πραγματικότητα, γρήγορα φάνηκε ότι όλα τα σημαντικά ευρήματα των αποθετών προέρχονταν από εποχές παλιότερες του 522 π.Χ. Δεν χρειάστηκε πολλή φαιά ουσία για να καταλάβουμε τι σημαίνει αυτό. Οι αιχμές περσικών βελών, μάλιστα, που βρέθηκαν στους ίδιους αποθέτες και στη γύρω περιοχή, συμπλήρωσαν την εικόνα. Το Ιερό της Θεάς, ένα από τα σημαντικότερα της αρχαίας Σάμου, είναι πολύ γνωστό από μια διήγηση του Ηροδότου και πάλι. Ο Περίανδρος, τύραννος της Κορίνθου, δύο γενιές νωρίτερα από το επεισόδιο με τον Συλοσώνα, θέλοντας να τιμωρήσει τους Κερκυραίους για την δολοφονία του γιου του, συνέλαβε τριακόσιους από τους πιο σημαντικούς γόνους των μεγάλων οικογενειών της Κέρκυρας και τους έστειλε στον Αλυάττη της Λυδίας, επ'εκτομή, να τους κάνει, δηλαδή, ευνούχους για να υπηρετούν στο παλάτι του. Η ταύτισή του βοήθησε στην επίλυση πολλών προβλημάτων που σχετίζονταν με τη θέση Ιερού και με την γενικότερη τοπογραφία της περιοχής και αποκαλύπτει την ύπαρξη ενός λιμένος, ακόμη αρχαιότερου από το λιμάνι του Πολυκράτη.

Αλλά ο χρόνος είναι αμείλικτος και πρέπει να σταματήσουμε εδώ...